

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ

**ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR
GELİŞMELER
HEDEFLER
DARBOĞAZLAR
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

**Kemal Gürüz
Yükseköğretim Kurulu Başkanı
Haziran, 1999**

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
I. GİRİŞ.....	1
II. DÜNYADA YÜKSEKÖĞRETİMİN GÜNCEL SORUNLARI VE REFORM ÇALIŞMALARI	2
II.1 Büyüme ve Kurumlar Arasında İşlevsel Çeşitlilik.....	3
II.2 Mali Darboğaz	5
II.3 Yükseköğretimde Serbest Pazar Ekonomisi Yönelimleri.....	9
II.4 Bütçe Sistemi, İdari ve Mali Mevzuat	14
II.5 Kalite, Verimlilik ve Kurumsal ve Kişisel Olarak Topluma Karşı Sorumlu Kılınma	16
II.6 Yapısal Değişiklik	17
III. TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER	20
IV. 2005 YILINDAKİ HEDEFLER VE DARBOĞAZLAR.....	26
IV.1 Fiziki İmkânlar	26
IV.2 Öğretim Elemanı Sayısı	28
IV.3 Vakıf Üniversiteleri	30
IV.4 Uzaktan Eğitim Teknolojileri	32
V. SONUÇ VE ÖNERİLER	34

I. GİRİŞ

Çağdaş yükseköğretimin kökenlerini Eflatun'un Academia'sına (M.Ö.400), Aristo'nun Lyceum'una (M.Ö.387), Çin'deki İmparatorluk Akademisi'ne (M.Ö.124) ve hatta bir araştırma kurumu niteliğini de taşıması nedeniyle, İskenderiye Müzesi'ne (M.Ö.330-200) kadar götürmek mümkündür. Ancak, günümüzdeki yükseköğretim sisteminin en önemli kurumunu oluşturan üniversitenin prototipleri olan Bologna Üniversitesi'nin 1088, Paris Üniversitesi'nin 1160, Oxford Üniversitesi'nin ise, 1167'de kurulduğu göz önüne alındığında, çağdaş yükseköğretimin yaklaşık 900 yıllık bir geçmişe sahip olduğu genellikle kabul edilen bir husustur.

Geçen dokuzyüz yıl içinde çeşitli aşamalardan geçerek gelinen noktada bir ülkenin yükseköğretim sisteminin:

- Araştırma üniversiteleri,
- Kitlesele eğitim yapan üniversiteler,
- Kısa süreli mesleki eğitim yapan kurumlar,
- Uzaktan öğretim kurumları,
- Ticari amaçla uzaktan öğretim yapan kuruluşlar,
- Şirketlerin bünyelerindeki eğitim birimleri

olmak üzere altı ana türdeki kurum ve kuruluştan oluştuğu görülmektedir. Bunlardan son ikisinin sistem içindeki oranları henüz çok az olmakla birlikte özellikle ileri ülkelerde gelişme eğilimindedirler.

Eğitim-öğretimin yanında, araştırmanın da üniversitenin işlevleri arasına girmesinin geçmişi ise çok daha kısadır. İkiyüz yıldan daha kısa bir süre önce John Henry Newman ve Wilhelm von Humboldt ideal üniversiteyi, bir mesleğe yönelik olmaksızın eğitim-öğretim ve pratik sonuçlarına bakılmaksızın araştırma yapılan bir kurum olarak tanımlamışlar ve eğitim-öğretim ile araştırmanın birbirlerini tamamlar nitelikte işlevler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak, son yüzyıl içinde meydana gelen bilimsel gelişmeler ve özellikle dünya savaşları sırasında bu gelişmelere dayalı olarak üretilen maddeler ve cihazlar, başta araştırma üniversiteleri olmak üzere, yükseköğretim sistemini, aynı zamanda milli Ar-Ge sisteminin de bir parçası haline dönüştürmüştür. Günümüzde bir ülkenin Ar-Ge sistemi :

- Özel kuruluşların Ar-Ge birimleri,
- Kamu Ar-Ge kuruluşları,
- Yükseköğretim kurumları,

olmak üzere üç ana tür kurumdan oluşmaktadır. Bu kurumların Ar-Ge sistemi içindeki işlevlerini kalın çizgilerle birbirlerinden ayırmak, özellikle günümüzde, her ne kadar artık mümkün ve doğru değil ise de, yükseköğretim kurumlarının ana işlevini temel bilimsel ve uygulamalı araştırmalar yapmak ve lisansüstü eğitimle üst düzey Ar-Ge personelini yetiştirmek olarak tanımlamak gerçekçi bir yaklaşımdır.

Örneğin, ABD ekonomisinin son kırk yıldaki büyümesinin %50'si Ar-Ge'ye yapılan yatırımların sonucudur. Bu ülkedeki Ar-Ge faaliyetlerinin %73'ünün özel sektörde, %11'inin kamu kuruluşlarında, %16'sının ise üniversitelerde yürütülmesine karşılık, patentlerde atıfta bulunulan bilimsel literatürün yaklaşık %75'i kamu kaynaklarından finanse edilen ve büyük bölümü üniversitelerde yürütülen araştırmaların sonucudur. Bu nedenle, insanlığın ulaştığı olduğu "bilgi toplumunun" temelini oluşturan bilgi teknolojileri (enformatik veya bilişim), ileri malzemeler, biyoteknoloji, esnek üretim teknolojileri gibi yeni ve ileri teknolojiler, araştırma üniversitelerinin bulunduğu Kaliforniya'daki Silikon Vadisi, Boston civarındaki Route 128 ve North Carolina'daki Research Triangle gibi yörelerde kurulan çeşitli ölçeklerdeki özel kuruluşlarla üniversitelerin işbirliği yapmaları sonucunda geliştirilmiş, modern yönetim ve ileri üretim sistemlerinin entegre bir şekilde kullanılmasıyla ticari faaliyete dönüştürülmüştür.

Özetle, dokuzyüz yıllık bir geçmişi olan yükseköğretim sistemi değişen şartlara uyum sağlayarak gelişen toplumsal ihtiyaçları karşılayabilmiş, yetiştirdiği işgücü, yarattığı yeni bilgiler ve sağlık hizmetlerinden teknoloji transferine kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde topluma sunduğu çeşitli hizmetlerle, insanlığın sağlık, mutluluk ve refahına çok önemli katkılar yapmış, kültürü muhafaza etmiş ve geliştirmiş, hem kendisini yenilemiş, hem de toplumsal değişime öncülük etmiştir.

Coğrafi sınırların öneminin azaldığı, devletçiliğin yerini serbest pazar ekonomisine bıraktığı, özelleştirmeye hız verildiği ve rekabetin her alana damgasını vurduğu günümüzün küreselleşmiş dünyasında, yükseköğretim sistemi üç temel işlevi olan, eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme ve toplum hizmetleri ile, ülke ekonomisinin itici gücü, ülkenin uluslararası rekabet gücünü belirleyen başlıca unsurlardan biri ve insanlığın ulaştığı olduğu "bilgi toplumu" aşamasında "bilgi ekonomisinin" beyni niteliğine bürünmüş "bilgi fabrikasıdır".

II. DÜNYADA YÜKSEKÖĞRETİMİN GÜNCEL SORUNLARI VE REFORM ÇALIŞMALARI *

Dünya Bankası'nca 1994'de yayımlanan "*Higher Education: The Lessons of Experience*" başlıklı kitapçıkta yükseköğretimin karşı karşıya bulunduğu yeni sorunlar ile aşması gereken darboğazlar özetlenmiş ve içinde bulunulan krizden çıkış için çözüm yolları önerilmiştir.

* Bu bölüm esas olarak aşağıda belirtilen kaynaktan derlenmiştir:
Johnston, B.D., Arora A., and Experton W., "*The Financing and Management of Higher Education: A Status Report on Worldwide Reforms*", UNESCO World Conference on Higher Education, 5-9 October 1998, Paris.

Doksanlı yıllarda bir çok ülke yükseköğretimin finansman ve yönetiminde köklü reformlara sahne olmuştur. İlginç olan husus, gelişmişlik düzeyi, politik ve ekonomik sistemi ve yükseköğretim sisteminin yapısı bakımından büyük farklılıklar arzeden ülkelerdeki sorunların ve bunların çözümü için yapılan reform çalışmalarının, ana hatları ve genel doğrultuları itibarı ile büyük benzerlikler göstermesidir.

Dünyada yükseköğretimin gündemini oluşturan sorunlar, bunların çözümü için önerilen yeni yaklaşımlar ve yürütülen reform çalışmalarını altı ana başlık altında toplamak mümkündür.

II.1- BÜYÜME VE KURUMLAR ARASINDA İŞLEVSEL ÇEŞİTLİLİK

Gelişmekte olan ülkelerde ilk ve ortaöğretimdeki okullaşma oranlarının hızla yükselmesi, gelişmiş ülkelerde ise teknolojideki gelişmelerin yükseköğrenim görmüş olmayı ve yetişkinlerin sürekli eğitimini neredeyse zorunlu hale getirmesi, tüm ülkelerde yükseköğretime olan talebi önemli ölçüde artırmıştır.

Çeşitli coğrafi bölgeler ve değişik gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin 1985 ve 1995 yıllarındaki ortalama yükseköğretim okullaşma oranları Tablo 1'de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, söz konusu on yıllık dönemde, eski Sovyet Bloğu ülkeleri hariç, tüm ülkelerdeki okullaşma oranlarında büyük artışlar meydana gelmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki okullaşma oranı yaklaşık olarak bir kat artmıştır.

Bu gelişmeler tüm ülkeleri birim maliyeti daha düşük yükseköğretim kurumlarına yöneltmiş ve bunun sonucunda da yükseköğretim kurumları arasında işlevsel çeşitlilik artmıştır.

Bir ülkedeki tüm yükseköğretim öğrencilerinin, aynı zamanda yüksek lisans ve doktora programları da bulunan araştırma üniversitelerinde lisans düzeyinde öğrenim görmelerini düşünmek artık mümkün değildir. ABD'nin Kaliforniya eyaletindeki yükseköğretim sistemi bu bakımdan tüm dünyaya örnek teşkil etmektedir. (Bkz. "A. Survey of Universities The Knowledge Factory", The Economist, October 4th 1997). Bu eyaletteki çok sayıdaki iki yıllık *community college* ve *junior college* gibi, ülkemizdeki meslek yüksekokullarının dengi olan kurumların yanında, iki tane çok kampuslu eyalet üniversitesi ve çok sayıda özel üniversite vardır. University of California lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim yapılan bir araştırma üniversitesi, California State University ise sadece lisans ve yüksek lisans düzeyinde eğitim yapılan bir kitleli eğitim üniversitesidir. Bu üniversitenin Mütevelli Heyet Başkanının ifadesine göre, üniversitenin birinci önceliği eyaletteki ilk ve ortaöğretim kurumlarına nitelikli öğretmen yetiştirmektir.

TABLO 1

**BÖLGELERE GÖRE YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ
OKULLAŞMA ORANLARI (%)**

	<u>1985</u>	<u>1995</u>
DÜNYA ORTALAMASI	12,9	16,2
TÜRKİYE	11,0	21,0
(Sadece Örgün Öğretim)	8,6	12,2
GELİŞMİŞ BÖLGELER	39,3	59,6
Kuzey Amerika	61,2	64,0
Asya/Okyanusya	28,1	45,3
Avrupa	26,9	47,8
ESKİ SOVYET BLOĞU ÜLKELERİ	36,5	34,2
GELİŞMEKTE OLAN BÖLGELER	6,5	8,8
Sahra Afrikası	2,2	3,5
Arap Ülkeleri	10,7	12,5
Latin Amerika/Karaipler	15,8	17,3
Doğu Asya/Okyanusya	5,4	8,9
(Çin Dahil Edildiğinde)	2,9	5,3
Güney Asya	5,3	6,5
(Hindistan Dahil Edildiğinde)	6,0	6,4
EN AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER	2,5	3,2

Kaynak : Higher Education in the Twenty-First Century Vision and Action, UNESCO Conference, 5-9 October 1998, Paris, Working Document ED-98/CONF.202/CLD.23

Önlisans veya buna denk bir düzeyde mesleki ve teknik eğitim yapan kısa süreli yükseköğretim kurumlarının bazı ülkelerin yükseköğretim sistemleri içindeki payı Tablo 2'de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, bu tür kurumların sistem içindeki payı bir çok ileri ülkede %30'un üzerindedir.

Ülkemizdeki Açıköğretim Fakültesi'ne benzer bir kurumsal yapı içinde münhasıran bir diplomaya yönelik olarak uzaktan öğretim yapan kurumların bazı ülkelerin yükseköğretim sistemleri içindeki payı Tablo 3'de gösterilmiştir. Bu tür yükseköğretim kurumlarının, daha ziyade, gelir düzeyi nispeten düşük ve nüfusu genç olan ülkelere yaygın olduğu görülmektedir.

II.2. MALİ DARBOĞAZ

Seksenli yıllardan başlayarak, yükseköğretim öğrencisi başına kamu kaynaklarından yapılan harcama miktarlarında reel düşüşler meydana gelmiştir. Bunun başlıca nedenlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Artan öğrenci sayıları,
- Hızla gelişen teknoloji konusunda öğrencilerin birim maliyeti daha yüksek alanlara kayması,
- Yine hızla gelişen teknolojinin daha pahalı teçhizat kullanımını gerekli kılması,
- Kamu kaynaklarının toplumsal getirisi daha yüksek olan temel eğitim ve altyapı yatırımlarına kaydırılması,
- Devletçiliğin yerini serbest pazar ekonomisinin almaya başlaması.

Seksenli yıllarda bu etmenlerin sonucu olarak yükseköğretim öğrencisi başına kamu kaynaklarından yapılan harcamalardaki reel azalma, düşük gelir grubu ülkelerde %12,3, alt orta gelir grubu ülkelerde %9,1 ve üst orta gelir grubu ülkelerde ise %4,6 olarak gerçekleşmiş, yüksek gelir grubu ülkelerde ise %0,9 artış meydana gelmiştir. Bu gelişmeler Dünya Bankası'nca "yükseköğretimdeki kriz" olarak nitelendirilmiştir.

Çeşitli coğrafi bölgelerde ve değişik gelişmişlik düzeyindeki ülke gruplarında 1995'de yükseköğretim öğrencisi başına kamu kaynaklarından yapılan ortalama harcama miktarları Tablo 4'de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerdeki harcamalar, gelişmekte olan ülkelerdeki harcamaların yaklaşık altı katıdır. Aynı yıl Türkiye'de yapılan harcama, sadece örgün öğretim göz önüne alındığında dünya ortalamasının yarısından, açıköğretim de dahil edildiğinde dörtte birinden az olarak gerçekleşmiştir.

TABLO 2
KISA SÜRELİ KURUMLARIN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİ İÇİNDEKİ PAYI, %

Pakistan	81,0
Avustralya	66,0
Singapur	61,0
Birleşik Krallık	59,8
Belçika	59,5
Jamaika	57,6
Kanada	56,5
Norveç	55,9
Tayvan	55,0
Hollanda	53,1
Brezilya	53,0
Endonezya	52,0
Malezya	51,2
Çek Cumhuriyeti	48,2
İrlanda	48,2
Şili	48,0
Japonya	43,0
Güney Afrika	42,7
İsviçre	40,4
Macaristan	39,2
ABD	37,8
Finlandiya	37,0
Almanya	35,7
İsrail	35,1
Papua Yeni Gine	35,0
Fransa	33,2
Arjantin	30,8
Yunanistan	28,9
Tayland	23,1
Çin	21,2
Kore	20,6
Polonya	20,0
Mısır	17,1
Venezuela	16,9
Portekiz	16,1
Danimarka	16,0
Yeni Zelanda	15,7
Türkiye	14,7
Kosta Rika	14,0
Meksika	13,2
Hong Kong	11,6
İsveç	10,0
İran	11,3
El Salvador	8,0
Avusturya	7,4
İspanya	1,2
İtalya	0,7

TABLO 3

**UZAKTAN ÖĞRETİMİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİ
İÇİNDEKİ PAYI, %**

Ürdün	39,0
Tayland	37,4
Türkiye	35,6
Sri Lanka	32,3
Arnavutluk	31,2
Papua Yeni Gine	30,8
Çin	24,4
Pakistan	18,2
Hong Kong	16,6
Yeni Zelanda	15,7
İsrail	13,8
Namibia	13,8
Kosta Rika	12,1
Kore	11,9
Hindistan	10,6
Endonezya	9,0
Cezayir	8,1
El Salvador	8,1
İrlanda	8,0
Honduras	7,8
İspanya	7,5
Hollanda	7,0
Birleşik Krallık	6,9
İran	5,7
Meksika	5,0
Venezuela	4,7
Avustralya	4,0
Jamaika	2,8
Portekiz	1,0
Japonya	0,8
Şili	0,1

Kaynaklar : UNESCO Statistical Yearbook 97

TABLO 4

**BÖLGELERE GÖRE YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ ÖĞRENCİ
BAŞINA KAMU KAYNAKLARINDAN
YAPILAN HARCAMA, ABD \$**

	<u>1995</u>
DÜNYA ORTALAMASI	3370
TÜRKİYE	755
(Sadece Örgün Öğretim)	1538
GELİŞMİŞ BÖLGELER	5936
Kuzey Amerika	5936
Asya/Okyanusya	5488
Avrupa	6585
ESKİ SOVYET BLOĞU ÜLKELERİ	457
GELİŞMEKTE OLAN BÖLGELER	967
Sahra Afrikası	1241
Arap Ülkeleri	1588
Latin Amerika/Karaipler	937
Doğu Asya/Okyanusya	709
Güney Asya	1058
EN AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER	252

Kaynak : Higher Education in the Twenty-First Century. Vision. and Action, UNESCO Conference, 5-9 October 1998, Paris, Working Document ED-98/CONF.202/CLD.23

II.3. YÜKSEKÖĞRETİMDE SERBEST PAZAR EKONOMİSİ YÖNELİMLERİ

Yükseköğretim artık tüm ülkelerde yarı kamusal bir hizmet olarak kabul edilmektedir. Buna göre, yükseköğretimin biri toplumsal, diğeri ise kişisel olmak üzere iki tür getirisi vardır. Dünyadaki genel eğilim, birim maliyetin kişisel getirinin karşılığı olan kısmını bir ölçüde reel öğrenim ücreti olarak, vergi mükelleflerinden öğrencilere ve ailelerine kaydırmak ve beslenme ve barınma için yapılan sübvansiyonları azaltmaktır.

Bazı ülkelerde reel öğrenim ücretlerinin devlet yükseköğretim kurumlarında öğrenci başına yapılan harcamalara oranı Tablo 5'de gösterilmiştir. **Bu tabloda açıkça görüldüğü gibi, yükseköğretim ancak zengin ülkelerde paralı olabilir yolundaki iddia tümüyle geçersizdir. Tersine, yükseköğretim ancak bu hizmeti ücretsiz olarak verebilecek kadar zengin olan ülkelerde reel öğrenim ücretine tabi olmayabilmektedir.**

Yükseköğretimin devlet kurumlarında da reel öğrenim ücretine tabi kılınması giderek yaygınlaşmaktadır. Bazı ülkelerde uygulamaya konulan reel öğrenim ücretleri aşağıda özetlenmiştir :

Avusturalya	3330-5500 ABD Doları
Yeni Zelanda	2300 ABD Doları
Hollanda	2250-3150 ABD Doları
Çin	888 ABD Doları
Birleşik Krallık	1000 Sterlin

Burada ilginç olan iki husus, Birleşik Krallık'taki uygulamanın muhafazakar hükümet zamanında planlanıp, sosyal demokrat hükümet zamanında hayata geçirilmesi ve Çin'deki öğrenim ücretinin fert başına milli gelirin bir kaç katı olmasıdır. Çin'deki bu uygulama ile öğrenim ücretlerinin harcamaları karşılama oranını Tablo 5'de gösterilen %9 düzeyinden %20'ye çıkmasına yol açmıştır. Reel öğrenim ücreti uygulaması eski Sovyet Bloğu ülkelerinde de giderek yaygınlaşmaktadır.

Reel öğrenim ücretinin fırsat eşitliğini zedeleyerek ülkenin toplumsal dengelerini bozmaması bakımından önemli olan iki husus şunlardır:

- Reel öğrenim ücretinin yanında, başarılı ve muhtaç öğrenciler için karşılıksız burs, diğer öğrenciler için ise, borç alabilme imkanları mutlaka mevcut olmalıdır.

TABLO 5

**BAZI ÜLKELERDE REEL ÖĞRENİM ÜCRETLERİNİN DEVLET
YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA ÖĞRENCİ BAŞINA YAPILAN
HARCAMALARA ORANI, %**

Şili	26
Jamaika	25
Endonezya	25
Vietnam	23
Kore	23
İspanya	20
İsrail	20
Kosta Rika	16
ABD	15
Filipinler	15
Barbados	15
Kenya	12
Nepal	10
Kolombiya	10
Japonya	9
Çin	9
Malezya	6
Tayland	5
Hindistan	5
Pakistan	4
Mısır	4
Sri Lanka	3
Honduras	3
Bolivya	3
Macaristan	2
Guatemala	2
Türkiye	2
Fransa	1

Kaynak : The World Bank, "Priorities and Strategies for Education",
Washington, D.C., 1995.

■ Borçlara uygulanacak geri ödeme süreleri ve faiz oranları ticari faizlerden düşük, ancak geri toplama için yapılacak harcamaları kat kat fazlasıyla karşılayacak düzeyde olmalıdır.

Muhtaç öğrencilerin tespiti, borçlara uygulanacak faiz oranlarındaki hakkaniyet ölçüsü ve geri ödeme mekanizmaları gibi hususlar bir çok ülkenin gündemindedir. Mezuniyetten sonra vergi sürşarjı uygulanması ve ülkemizdeki YURTKUR muadili bir kamu kurumunun garantisi ve kısmi sübvansiyonu ile ticari bankaların da bu amaçla devreye sokulması, bu alandaki önemli yeni uygulamalardır.

Yükseköğretimde serbest pazar ekonomisi çözümlerinin ikincisi özel yükseköğretim kurumlarının yaygınlaşmasıdır. Özel yükseköğretim kurumlarının bazı ülkelerin yükseköğretim sistemleri içindeki payı Tablo 6'da gösterilmiştir. **Bu tabloda açıkça görüldüğü gibi, özel yükseköğretim kurumlarının ancak zengin ülkelerde yaygınlaşabileceği yolundaki görüş de tümüyle geçersizdir.** Nitekim, bu tür kurumlar başta Romanya olmak üzere, eski Sovyet bloğu ülkelerinde de giderek yaygınlaşmaktadır.

Gelişmiş ülkelerdeki özel yükseköğretim kurumları, daha ziyade, kâr amacı gütmeyen vakıflar tarafından kurulmuş, yüksek prestijli araştırma üniversiteleri niteliğine sahip kurumlardır. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerdeki özel yükseköğretim kurumları ise, daha ziyade, kâr amacı güden, kısa süreli mesleki ve teknik eğitim kurumları niteliğindedir. **Bu bakımdan, özel yükseköğretim kurumlarının yaygınlaşmasının arzu edilen sonuçları verebilmesi için, açık, şeffaf ve net standartlar ile nitel ve nicel performans göstergelerine dayalı akademik değerlendirme, kalite kontrol ve akreditasyon sistemlerinin kurulması zorunludur.** Kamu kaynaklarından bu tür kurumlara yapılacak yardım ve katkıların bu tür standart ve göstergelere bağlanması kaçınılmazdır.

Devlet yükseköğretim kurumlarının karşı karşıya buldukları sorunları çözüme ve dar boğazları aşmada serbest pazar ekonomisi kurallarına göre davranabilmeleri için girişimci yaklaşımlarla kaynak çeşitlendirmesine yönelmeleri neredeyse tüm ülkelerde yükseköğretim gündeminin ana konularından biridir.

Devlet yükseköğretim kurumlarının günümüzde kabul edilen gelir kalemleri ve bunların kaynakları Tablo 7'de gösterilmiştir. Ancak, bir devlet yükseköğretim kurumunun, Tablo 7'de gösterilen kaynakları değerlendirebilmesi için vazgeçilmez ön koşul, kurumun tabi olduğu bütçe sistemi ile idari ve mali mevzuatın o kuruma, serbest pazar ekonomisinin getirdiği rekabet ortamı içinde gereken biçimde hareket edebilme imkanlarını sağlamasıdır.

TABLO 6

**ÖZEL YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ BAZI ÜLKELERİN
YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİ İÇİNDEKİ PAYI, %**

Filipinler	84
Kore	78
Japonya	76
Belçika	64
Endonezya	63
Kolombiya	61
Hindistan	60
Brezilya	59
Bangladeş	56
Hollanda	53
Nikaragua	44
Paraguay	42
Ürdün	35
Peru	34
Ekvator	30
Şili	30
Zaire	26
Nepal	25
Portekiz	25
ABD	24
Guatemala	19
Tayland	18
Meksika	17
Venezuela	17
Arjantin	15
Malezya	14
İtalya	12
İspanya	11
Kenya	7
Avusturya	6
İsveç	3
Türkiye	2
Pakistan	1

Kaynak : The World Bank, "The Higher Education Lessons of Experience",
Washington, D.C., 1994.

TABLO 7
DEVLET YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ GELİR KALEMLERİ VE KAYNAKLARI

GELİR KALEMLERİ	KAYNAKLAR				
	DEVLET (Vergi Mükellefleri)	ÖĞRENCİLER VE EBE-VEYNLER	TİCARİ KURULUŞLAR	MEZUNLAR VE HAYIRSEVERLER	ULUSLARARASI KURULUŞLAR
DEVLETİN BÜTÇE VASITASI İLE DOĞRUDAN KATKISI	•				
ÖĞRENCİLER ÜZERİNDEN YAPILAN KATKILAR:					
Burslar	•		•	•	•
Sübvansiyonsuz Krediler		•	•		
Sübvansiyonlu Krediler	•		•		
MAL VE HİZMET ÜRETİMİ					
Sertifika Programları		•	•		
Danışmanlık	•		•		•
Araştırma-Geliştirme	•		•		•
Mal Üretimi	•		•		
Laboratuar Testleri	•		•		
KIRA VE FAİZ GELİRLERİ			•	•	
BAĞIŞLAR			•	•	•

II.4. BÜTÇE SİSTEMİ, İDARİ VE MALİ MEVZUAT

Yükseköğretimin kaynakları ne kadar çeşitlendirilse çeşitlendirilsin, özel yükseköğretim kurumlarının payı ne kadar artarsa artsın yükseköğretimin finansmanı, doğrudan veya dolaylı yollarla büyük ölçüde kamu kaynaklarına dayanmaya devam edecektir. Dolayısıyla sorun, kamu kaynaklarının en etkin ve en verimli biçimde kullanılması ve kurumların tabi olduğu idari ve mevzuatın gereken esneklikleri sağlamasıdır.

Bu hususlar özellikle devlet yükseköğretim kurumları bakımından büyük önem arz etmektedir. Uygulanmakta olan bütçe sistemlerini başlıca dört ana grupta toplamak mümkündür:

1. Bir önceki yıl yapılan ödenek tahsisi üzerinde pazarlık edilerek anlaşma yöntemi ile oluşturulan, çok sayıda fasıl ve kalemden oluşan bütçe;
2. Öğrenci sayısı gibi girdi göstergelerine göre hazırlanan bütçe;
3. Mezun sayısı, mezunların niteliği, yayımlanan bilimsel makale ve üretilen hizmetlerin niteliği gibi, çıktı göstergelerine göre hazırlanan bütçe;
4. Devlet katkısının doğrudan öğrencilere verilen voşerlerin kaydolunan kuruma ibraz edilmesi sureti ile öğrencilerin tercihlerine göre kaynak tahsisi (*voucher scheme*).

Bazı ülkelerde uygulanmakta olan bütçe sistemleri Tablo 8'de gösterilmiştir.

Yukanda özetlenen dört ana bütçe sistemi içinde en verimsiz olanı, ülkemizde halen uygulanmakta olan birinci sistemdir. Tüm ileri ülkeler, girdi ve/veya çıktı göstergelerine dayalı torba bütçe sistemine geçmişlerdir. Göstergelere dayalı torba bütçe sistemi uygulanan ülkelerde devlet katkısı tek kalem olarak verilmekte, kurumlar diğer kaynaklardan elde ettikleri gelirleri (öğrenim ücretleri dahil) devlet katkısı ile birleştirilerek, faaliyetlerinin kapsam ve niteliğine uygun harcama kalemlerine ayrılacak ödenekleri kendileri tespit etmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler dahil birçok ülkedeki eğilim bu yöndedir. Örneğin, Arjantin'de 1997'de 1,5 Milyar ABD doları olan toplam yükseköğretim bütçesinin % 13'ü göstergelere dayalı kısmi torba bütçe olarak dağıtılmış ve 70 milyon ABD doları tutarındaki ödenek öğretim üyelerine araştırma faaliyetlerindeki performanslarına göre yapılacak ek ödemelere ayrılmıştır. 1997'de % 13 olan bütçenin bu kısmının 2000'de %40'a çıkması hedeflenmiştir.

TABLO 8

BAZI ÜLKELERDE UYGULANAN BÜTÇE SİSTEMLERİ

(1)	(2)	(3)	(4)
Cezayir	Kanada	Danimarka	Şili
Arjantin	Çin	Finlandiya	
Brezilya	Fransa	İsrail	
Gana	Macaristan	Hollanda	
Yunanistan	Endonezya	Avusturalya	
Papua Yeni Gine	Japonya		
Honduras	Nijerya		
Hindistan	Norveç		
İtalya	Güney Afrika		
Ürdün	İsveç		
Kenya	Birleşik Krallık		
Fas	Vietnam		
Nepal			
Nijer			
Pakistan			
Peru			
Filipinler			
Sudan			
Tanzanya			
Türkiye			
Venezuela			
Yemen			

Kaynak: The World Bank "Higher Education The Lessons of Experience",
Washington, D.C. 1995.

II. 5 KALİTE, VERİMLİLİK VE KURUMSAL VE KİŞİSEL OLARAK TOPLUMA KARŞI SORUMLU KILINMA

Toplumsal yaşamda çok önemli rolleri olan ve kamu kaynakları kullanan yükseköğretim kurumlarının topluma karşı daha fazla sorumlu kılınmaları yönündeki eğilim 80'li yıllardan itibaren güçlenmeye başlamıştır. 29 Mart 1985'de Birleşik Krallık'ta *Sir Alex Jarrat* Başkanlığında bir komite tarafından hazırlanarak bu ülkenin rektörler komitesine (*Committee of Vice Chancellors and Principals, CVCP*) sunulan "*Report of the Steering Committee for Efficiency Studies in Universities*" başlıklı rapor bu bakımdan dünya yükseköğretim tarihinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilmektedir. Nitel ve nicel performans göstergeleri tabiri ilk kez *Jarrat Raporu* adı verilen bu raporda kullanılmış, bu tür göstergelerin kalite ve verimliliği ölçmede kullanılması, rektörün akademik liderlik vasfı yanında kurumun başlıca icra organı olması ve modern finansal yönetim tekniklerinin üniversitelerde yaygınlaştırılması gibi önerilere raporda yer verilmiştir.

Jarrat Raporu'ndan bu yana geçen onbeş yıl içinde akademik değerlendirme, kalite kontrolü ve akreditasyon tüm ülkelerde yükseköğretimin gündemine girmiştir. Birçok ülkede bu amaçlarla yeni kurum ve kuruluşlar oluşturulmuş ve yöntemler geliştirilmiş, ABD ve Birleşik Krallık gibi bazı ülkelerde üniversiteler eğitim ve araştırma faaliyetlerine göre değerlendirilerek sıralanmış, bu sıralamaların periyodik olarak kamuoyuna duyurulması rutin hale gelmiş ve nihayet bir çok ülkede kaynak tahsisi performans göstergeleri ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Özellikle araştırma fonlarının tahsisi neredeyse tamamen kurumların ve öğretim üyelerinin münferit performanslarına endekslenmiştir.

Küreselleşen dünyamızda bu tür değerlendirme ve akreditasyonun uluslararası boyutlar kazanması muhtemel bir gelişmedir. Zira, işgücünün uluslararası hareketliliği artmış, ulusal düzeydeki şirketlerin transnasyonelleşmesi sonucunda üretim ve Ar-Ge faaliyetleri bir ülke yerine, birbirini tamamlayan parçalar halinde, birden çok ülkede yapılmaya başlanmıştır.

Tüm ülkelerde kaliteyi artırma yönündeki çabalar aşağıda sıralanan konular üzerinde odaklaşmaktadır :

- Etkili öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi, çeşitli teşvik (performansa bağlı ek ödeme) ve müeyyidelerle (azalan sürekli iş garantisi) öğretim elemanlarının öğretici ve araştırmacı niteliklerinin yükseltilmesi;
- Kütüphane, laboratuvar, teçhizat, bilgisayar ve İnternet bağlantısı gibi öğretim, öğrenme ve araştırma altyapısının geliştirilmesi;

- Kaynakların ekonominin ihtiyaç duyduğu daha geçerli alanlara yönltilmesi, bu amaca uygun müfredatları olan yeni eğitim programlarının geliştirilerek uygulamaya konulması;
- Öğretim programları ile araştırma faaliyetlerinin, kurumun misyonuna uygun bir biçimde, entelektüel derinliğinin ve disiplinlerarası genişliğinin artırılması;
- Nisbi olarak azalan kamu kaynakları ve artan rekabet karşısında, kurumun misyon ve amaçlarına uygun idari teşkilatı ile kaynak yönetiminin kurularak etkin bir biçimde işletilmesi.

II. 6 YAPISAL DEĞİŞİKLİK

Yukarıda sıralanan hususlar, özellikle üniversitelerin klasik yapılarında köklü değişiklikleri gerektirmektedir. Öğretim üyelerinin yanında, özellikle mali kaynak yönetimi uzmanlaşmış profesyonellerle, öğrencilere yönelik beslenme, barınma, sağlık, kültür ve spor hizmetlerinde görevli uzmanlar ve kurumun ürettiği mal ve hizmetleri pazarlayan kişiler, giderek artan bir şekilde yönetimde yer almakta ve bu tür faaliyetlerin gerektirdiği idari birimlerin ağırlığı artmaktadır.

Öte yandan, eğitim ve araştırma faaliyetlerinin giderek disiplinlerarası nitelik kazanması, geleneksel kürsü, bölüm ve fakülteler arasındaki katı disiplin sınırlarını ortadan kaldırmakta, bunların yanında, çeşitli disiplinlerden gelen kişilerin oluşturduğu geçici ve sürekli grupların önemi artmaktadır.

Ancak, yükseköğretim kurumlarının geleneksel yapılarında en köklü değişikliklere yol açan unsur, ileri telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerine dayalı uzaktan eğitim ve bilgiye ulaşım teknolojilerinde meydana gelen baş döndürücü gelişmelerdir.

Uzaktan eğitim, öğrencinin öğrenim süresinin büyük bir bölümünde öğretmeni ile yüz yüze temas halinde olmadığı, eğitim malzemesinin basılmış yazılı metinler halinde ve/veya diğer medya araçları vasıtası ile iletildiği ve öğrencinin öğretmeni ile, postayla gönderilen ödevler, telefon, televizyon, bilgisayar ve video gibi araçlarla iletişim kurabildiği, eğitim teknolojilerinin hızla artan bir yoğunlukta kullanıldığı bir öğretim türü olarak tanımlanmaktadır.

1830 yılında mektupla öğretime başlayan uzaktan eğitimde, daha sonraları telefon, televizyon ve video yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu tür öğretimin kurumsallaşmış ilk örneği, örgün yükseköğretime devam etme olanağı bulamayan yetişkinlerin eğitimi amacı ile 1969'da İngiltere'de kurulan ve herkese açık olduğu için *Open University* (Açık Üniversite) adı verilen üniversitedir. Bu üniversitenin halen 168.000 öğrencisi vardır.

Türkiye'deki ilk uzaktan eğitim uygulaması 1974'de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyete geçirilen YAYKUR ile başlayan mektupla öğretim olup, 1981 yılında bu kuruma kayıtlı öğrenci sayısı 10.000'e yaklaşmış idi. Bu öğrenciler daha sonra Anadolu Üniversitesi'ne bağlı olarak faaliyete geçirilen ve İngiltere'deki örnekten esinlenerek Açıköğretim Fakültesi adı verilen fakülteye devredilmiştir. Açıköğretim Fakültesi halen esas olarak posta ve televizyondan yararlanarak uzaktan eğitim yapan bir kurumdur.

Çok yakın bir geçmişte bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojilerinde meydana gelen başdöndürücü gelişmeler, bu iki alanı artık bir bütün olarak birleştiren " **bilgi teknolojileri**"ni doğurmuştur. Bilgi teknolojileri uzaktan eğitimi günümüzde derin bir şekilde etkilemektedir. **İnternet artık süper bir bilgi otoyolu, World Wide Web ise Merkezi Sanal Bilgi ve Dokümantasyon Merkezi olarak nitelendirilmektedir.** Posta, televizyon, video ve hatta düşük kapasiteli kişisel bilgisayarlar dahi artık ilkel uzaktan eğitim araçları olarak kabul edilmekte, bunların yerlerini, CD-ROM, multi medyallı kişisel bilgisayarlar, kişilerin kendi tempolarına göre öğrenmelerine imkan veren gelişmiş kişisel bilgisayarlar, kablolu televizyon sistemleri, ağlara bağlanabilen iş istasyonları, video konferans sistemleri, elektronik haberleşme ve uydu üzerinden irtibatlandırılan eş zamanlı (*synchronous*) elektronik kürsü (verici) ve elektronik sınıflar (alıcı) almaktadır. **Özetle, mektupla öğretime başlayan uzaktan eğitimin yerini artık ileri bilgi teknolojilerinin kullanıldığı "sanal (virtual)" veya "siber (cyber) eğitim", kitap raflarından oluşan kütüphanelerin yerini, merkezi dijital kütüphaneler almaya başlamıştır.**

Uzaktan eğitim yöntemi halen şu amaçlarla kullanılmaktadır :

- Kişilere gelişen teknolojilerin gerektirdiği yeni bilgiler vermek veya genel kültürlerini geliştirmek amacıyla meslek içi eğitim, iş başında eğitim gibi sürekli eğitim veya sertifika programları uygulamak;
- Bir yükseköğretim kurumunda mezuniyet için gereken kredilerin bir kısmını vermek üzere münferit dersler vermek;
- Bir üniversite içinde bazı dersleri merkezi olarak vermek; konsorsiyumlar vasıtasıyla derslerin bir kısmını ortak olarak vermek; kaynak ya da içerik bakımından yüz yüze (örgün) eğitime destek olmak;
- Tamamen uzaktan eğitimle diploma vermek.

Uzaktan eğitim 1990'lı yılların başından itibaren inanılmaz bir hızla gelişmiştir. Halen World Wide Web üzerinde 250 verici kuruluşun düzenlediği 770 programda, Peru'dan Malezya'ya kadar değişik ülkelerin elemanlarınca yazılım ve materyalleri geliştirilmiş olan 10000 ders bulunmaktadır.

Uzaktan eğitim, çeşitli teknolojik düzeylerde olmak üzere, halen 90 ülkede uygulanmaktadır. İleri bilgi teknolojilerinin en yoğun olarak kullanıldığı ülke ABD'dir. Bu tür eğitim ABD'deki lise sonrası eğitim sektöründe halen %2'lik bir paya sahiptir.(yaklaşık olarak 300.000 kişi);bu payın 2000'li yılların başında %20'ye çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu ülkedeki 3700 yükseköğretim kurumunun halen üçte birinde uzaktan eğitim bir şekilde kullanılmaktadır; bu oranın kısa bir süre içinde %50'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Yükseköğretim kurumlarının yanında, bir çok ticari kuruluş da kâr amacıyla bu sektörde faaliyet göstermektedir. **ABD'de 1996'dan bu yana 1,7 milyar dolar tutarında risk sermayesi bu sektöre girmiştir. Kısacası, lise sonrası eğitim ABD'de başlı başına bir endüstri haline gelmiştir; bu sektörde yılda 300 milyar dolar harcanmaktadır.**

Uzaktan eğitim, yükseköğretim kurumlarının dışına taşmaktadır. Bu alandaki en iddialı proje, ABD'nin batısındaki onyediyedi eyaletin valilerinin, IBM, Microsoft, ATT gibi on dört dev şirketle ortak olarak kurduğu *Western Governors University'dir*. Bu üniversite isteyen istediği dersi belirli bir ücret karşısında İnternet üzerinden sunacaktır. Üniversite, kendisi öğretim üyesi istihdam etmeyecek, elektronik olarak sunulacak derslerin yazılım ve diğer materyalleri çeşitli üniversite, şirket ve basımevlerinde görevli uzmanlar tarafından hazırlanacaktır. Böylece, bir yandan çeşitli ortaklıklar kurulurken, diğer yandan da öğrenciler istedikleri dersi seçme hakkına sahip olacaklarından, bir rekabet ortamı doğacaktır. Bu üniversite önümüzdeki yıl faaliyete geçecek olup, öğrenci sayısının yeni yüzyılın başında 95.000'e ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Dokuzyüz yıllık bir kurum olan üniversite, bu süre içinde gelişen bilim ve teknoloji ve toplumsal ihtiyaçlara göre kendi kendine sürekli olarak yenileyebilmiş ve toplumdaki prestijli konumunu koruyabilmiştir. Ancak, günümüzde üniversite, ileri bilgi teknolojilerinden kaynaklanan, bambaşka türde bir yapılanma ihtiyacı ile karşı karşıyadır. Bu gelişmeye ayak uyduramayan kurumlar, işlevlerinin önemli bir kısmını yitirme tehlikesine maruzdurlar. Zira, yeni teknolojiler coğrafi sınır tanımamaktadırlar. ABD'nin en elit üniversitelerine dahi kayıt için gelen öğrenciler artık çeşitli uzaktan eğitim yöntemleriyle aldıkları dersler için kredi verilmesini talep etmektedirler. Kısa bir süre içinde, bir ülkenin öğrencileri başka bir ülkenin kurum veya kuruluşlarında uzaktan eğitimle aldıkları dersler için kredi talep edecekler, hatta diploma ibraz edeceklerdir.

Uzaktan eğitimde akademik değerlendirme, kalite kontrolü ve akreditasyon, dünya yükseköğretim gündeminin baş sıralarında yer alan konular arasındadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki uzaktan eğitim uygulamaları ile gelişmiş ülkelerdeki uygulamalar arasında temelde önemli bir fark bulunmaktadır. Birinci grup ülkelerdeki uygulama daha ziyade çağ nüfusuna yönelik ve nispeten eski teknolojilere dayalıdır. Buna karşılık, gelişmiş ülkelerdeki uygulama ise, daha ziyade ileri teknolojilere dayalı olup, örgün eğitimde etkinlik ve verimliliği artırmak amacıyla veya yetişkinlerin sürekli eğitimi için kullanılmaktadır.

İleri teknolojiye dayalı uzaktan eğitimin çağ nüfusunun eğitiminde örgün eğitimi tamamen ikame edeceğini düşünmek, en azından şimdilik gerçekçi bir yaklaşım olarak görünmemektedir.

İleri teknolojiye dayalı uzaktan eğitimin diğer bir önemli niteliği ise, bu uygulamalarda üniversitelerin ticari kuruluşlarla işbirliği yapmasının gerekliliğidir. İdari ve mali mevzuatı bu tür işbirliğine elvermeyen ülkelerde ileri teknolojilerde dayalı uzaktan eğitimin yaygınlaşması zordur.

III. TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER

1988-1989 eğitim-öğretim yılından, 1998-1999 eğitim-öğretim yılına, yükseköğretim sistemimizdeki öğrenci sayılarında meydana gelen gelişmeler Tablo 9'da gösterilmiştir.

TABLO 9

ÖĞRENCİ SAYILARINDAKİ GELİŞMELER

	1988-1989	1998-1999
Lisans Programları	310.114	686.617
Önlisans Programları	66.381	202.972
Örgün Öğretim Toplamı	376.495	889.589
Açıköğretim	175.223	492.560
Lisans ve Önlisans Toplamı	551.718	1.382.149
Yüksek Lisans	18.171	51.710
Tıpta Uzmanlık	4.197	6.357
Doktora	8.887	20.369
Lisansüstü Toplamı	31.255	78.436
	(+ 1.173)*	(+ 4.914)*
GENEL TOPLAM	584.146	1.465.499
ÖRGÜN ÖĞRETİME GÖRE OKULLAŞMA ORANI	8,7	18,7
TOPLAM OKULLAŞMA ORANI	12,6	28,3

* Büyük kısmı tıpta uzmanlık öğrencisi olmak üzere üniversite dışındaki yükseköğretim kurumlarındaki lisansüstü öğrenci sayısı.

Görüldüğü gibi, geçtiğimiz on yıllık dönem içinde toplam öğrenci sayımız %250 oranında artmış, örgün öğretimdeki okullaşma oranımız %8,7'den %18,7'ye yükselerek, dünya ortalaması olan %16,2'nin üzerine çıkmıştır. Ancak, okullaşma oranımız halen dahi gelişmiş ülkeler ortalaması olan %39,6'nın yarısından azdır.

Yine geçtiğimiz on yıllık dönemde lisans ve önlisans programlarımızın yapısında meydana gelen değişiklik Tablo 10'da gösterilmiştir.

TABLO 10

YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİMİZİN YAPISINDAKİ GELİŞMELER

	1988-1989	1998-1999
Lisans Programlarının Payı	56,2	49,7
Önlisans Programlarının Payı	12,0	14,7
Açıköğretimin Payı	31,8	35,6

Önlisans programlarının payının %12'den %14,7'ye yükselmesi olumlu, fakat yetersiz bir gelişmedir. Açıköğretimin payı 1993-1994'de %48,1 ile en yüksek değerine çıktıktan sonra, 1998-1999'da %35,6'ya düşmüştür.

Aynı dönem içinde öğretim elemanı sayılarında kaydedilen gelişme Tablo 11'de gösterilmiştir.

TABLO 11

ÖĞRETİM ELEMANI SAYILARINDAKİ GELİŞMELER

	1988-1989	1998-1999
Profesör	2.772	7.714
Doçent	2.864	4.330
Yardımcı Doçent	3.469	8.102
Öğretim Üyesi Toplamı	9.105	20.146
Araştırma Görevlisi	11.213	23.765
Diğer Öğretim Elemanları	7.796	15.259
ÖĞRETİM ELEMANLARI TOPLAMI	28.114	59.170
	(+742)*	(+868)*

* Diğer yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanı sayısı

Tablo 9 ve Tablo 11'de görüldüğü gibi, geçtiğimiz on yıllık dönem içinde örgün öğretimdeki lisans ve önlisans öğrenci sayısında meydana gelen artışın % 236 olmasına karşılık, aynı dönem içinde öğretim üyesi sayısındaki artış % 221, toplam öğretim elemanı sayısındaki artış ise % 210 oranında gerçekleşmiştir. **Başka bir ifade ile geçtiğimiz on yıl içinde öğrenci/öğretim elemanı oranında olumlu bir gelişme sağlanamamıştır.**

1998-1999 eğitim-öğretim yılı itibarı ile üniversitelerimizde örgün öğretimdeki lisans programlarında öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 35, önlisans programlarında ders veren öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı ise 46'dır. Bu oranların bazı ülkelerdeki değerleri Tablo 12'de gösterilmiştir.

TABLO 12

BAZI ÜLKELERDEKİ, LİSANS PROGRAMLARINDA ÖĞRETİM ÜYESİ, ÖNLİSANS PROGRAMLARINDA DERS VEREN ÖĞRETİM ELEMANI BAŞINA DÜŞEN ÖĞRENCİ SAYILARI

ÜLKE	LİSANS	ÖNLİSANS
Almanya	8	5
Avusturya	9	8
Belçika	10	10
Hollanda	10	14
Polonya	10	Veri Yok
Japonya	10	9
İsviçre	12	Veri Yok
Singapur	12	17
Slovenya	13	Veri Yok
ABD	14	21
İngiltere	14	20
Hong Kong	14	12
Finlandiya	16	Veri Yok
Yunanistan	16	14
İspanya	17	Veri Yok
Norveç	17	27
İrlanda	19	16
Kore	20	24
Portekiz	20	18
Kanada	23	37
Macaristan	23	11
Fransa	25	Veri Yok
Türkiye	35	46

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook 97.

Açıkça görüldüğü gibi, ülkemizdeki öğrenci/öğretim üyesi oranları ileri ülkelerin oldukça gerisindedir.

Ülkemizde örgün öğretim ve açıköğretim dahil toplam öğrenci başına kamu kaynaklarında yapılan harcamaların 1988-1989 yılları arasındaki seyri Tablo 13'de ayrı ayrı gösterilmiştir.

TABLO 13

**ÖĞRENCİ BAŞINA BÜTÇE ÖDENEĞİNİN
YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ**

YIL	CARİ FİYATLARLA, ABD \$	
	ÖRGÜN	TOPLAM
1988	1369	1020
1989	1433	1002
1990	2114	1389
1991	2055	1319
1992	2288	1503
1993	2658	1632
1994	2025	1185
1995	1538	755
1996	1509	943
1997	2195	1163
1998	2002	1238

Tablo 13'de görüldüğü gibi, örgün öğretimdeki öğrenci başına bütçe ödeneği 1989'dan 1990'a %48 oranında arttıktan sonra, 1993'de 2658 dolarla Cumhuriyet tarihinin en yüksek değerine ulaşmıştır. Ancak, bu yıldan sonra ekonomide meydana getirilen tahribatın sonucu olarak, harcama miktarı 1996'da 1509 dolara kadar düşmüştür. **1994'de ülkemize yaşatılan ekonomik krizden en olumsuz şekilde etkilenen kesimlerden birinin yükseköğretim sistemimiz olduğu açıkça görülmektedir.**

Örgün öğretimdeki öğrenci başına harcama ülkemizde halen 2000 dolar civarındadır. Dünya ortalamasının 3370, ileri ülkeler ortalamasının ise 5936 olduğu gözönüne alınırsa, yükseköğretimde son on yılda sağlanan gelişmenin, başta sayın rektörlerimiz olmak üzere, yöneticilerin neredeyse yoktan var etmeleri ve öğretim elemanlarının fedakar ve feragatli çalışmaları sonucunda elde edilmiş olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Dünyaca kabul edilen üç önemli atıf endeksine (*Science Citation Index, Social Science Citation Index ve Arts and Humanities Citation Index*) taranan bilimsel dergilerdeki yayın sayılarımızın son on yıldaki seyri Tablo 14'de gösterilmiştir.

TABLO 14

BİLİMSEL YAYIN SAYILARININ YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ

	SCI.CIT.IND.	SOC.SCI.CIT.IND.	A&H.CIT.IND.
1988	828	46	14
1999	979	57	11
1990	1117	79	11
1991	1206	69	20
1992	1653	85	23
1993	1928	71	23
1994	2308	97	16
1995	2652	103	20
1996	3774	166	25
1997	4410	184	33
1998	4820	VY	VY

Tablo 14'de görüldüğü gibi, son on yılda fen ve teknik bilimler alanlarındaki bilimsel yayın sayımız yaklaşık altı, sosyal bilim alanlarındaki yayın sayımız ise yaklaşık dört kat artmıştır. Özellikle fen bilimleri alanlarındaki artış fevkalade ümit vericidir. Türkiye'nin dünya ülkeleri arasındaki sırası 46'ıncı iken, 1998'de 25'inciliğe yükselmiş ve 2000 yılı için öngörülen hedefler şimdiden aşmıştır.

Üniversitelerimizde bilimsel araştırmalara ayrılan kaynaklar göz önüne alındığında, kaydedilen bu gelişmenin önemi daha da artmaktadır. 1998 bütçesinden üniversitelerimize tahsis edilen toplam net araştırma ödeneği 10 trilyon 675 milyar TL, yani geçen yıllık ortalama kur üzerinden yaklaşık olarak 43 milyon dolardır. Bu miktar, sadece Massachusetts Institute of Technology'de, sadece biyoteknoloji alanındaki araştırmalar için bir yılda tahsis edilen miktara eşittir. ABD'de 1990'lı yılların başı itibarı ile kamu kaynaklarından akademik araştırmalara tahsis edilen ödeneğin toplam 13,9 milyar dolar olduğunu ve bu miktarın %83'ünün bu ülkedeki 3700 yükseköğretim kurumundan sadece 100'üne tahsis edildiğini ayrıca belirtmekte yarar vardır.

Üniversitelerimizde, ileri ülkelere göre küçük, ancak asla küçümsenmemesi gereken bir bilimsel araştırma potansiyeli oluşmuştur. Bu potansiyelin daha da geliştirilerek, çeşitli mekanizmalarla özel sektörle işbirliği ve etkileşim sağlanarak toplum hizmetlerine dönüştürülebilmesi ve bu suretle ileri ülkelerde olduğu gibi katma değer yaratılabilmesi için, sadece kaynakların artırılması yeterli değildir.

Eksik olan hususları tespit etmek için önce makro göstergeleri ele alalım. Türkiye'de GSYİH'dan Ar-Ge'ye ayrılan pay %0,45'tir. Bu pay ileri ülkelerde %1,5 ile %3 arasında değişmektedir. İktisaden faal 10.000 nüfus başına düşen Ar-Ge personeli sayısı Türkiye'de 10'dur. Gelişmiş ülkelerde bu oran 130'a kadar çıkmaktadır. Ülkemizde Ar-Ge faaliyetlerinde özel sektörün payı %23,3, kamu sektörünün payı %14,5, üniversitelerin payı %62,2'dir. İleri ülkelerde özel sektörün payı %50'nin üzerindedir.

Dolayısı ile, üniversitelerimizdeki bilimsel potansiyelden etkili bir biçimde yararlanabilmek ve bu suretle katma değer yaratabilmek için, akılcı bir şekilde tespit edilen ve genel ekonomik politikaların asli unsuru olarak istikrarlı bir biçimde uygulanan bilim ve teknoloji politikası çerçevesinde:

- GSYİH'dan Ar-Ge'ye ayrılan pay %1'e,
- İktisaden faal 10.000 nüfus başına düşen Ar-Ge personeli sayısı 15'e,
- Özel sektörün bu şekilde büyütülen Ar-Ge faaliyetleri içindeki payı %50'ye çıkarılmalı ve Ar-Ge'ye ayrılan kamu kaynaklarının dağıtımında, kaynakları ince bir tabaka halinde dağıtmak yerine, potansiyeli yüksek olan yerlere öncelik verilmelidir.

Halen sekiz devlet üniversitemizde bulunan teknoloji geliştirme, teknopark v.b. birimlerin inşaatları hızla tamamlanmalı ve üniversitelerimizin bu tür birimlerde özel sektör kuruluşları ile birlikte ticari amaçlı Ar-Ge faaliyetlerine girişebilmeleri için, tüm bürokratik engeller kaldırılmalı ve özel teşvikler getirilmelidir.

Yurtdışında öğretim üyesi olarak yetiştirilmekte olan 2324 öğrenci için yılda harcanan para yaklaşık olarak 60 milyon dolardır. Üniversitelere ayrılan araştırma ödenekleri, buna göre, 100 milyon dolara çıkarılmalı ve gelişmekte olan üniversitelerimiz adına gelişmiş üniversitelerimizde lisansüstü öğrenim görmekte olan her bir öğrenci için, bu eğitimi veren üniversitemize yılda 6500 dolar ödenmelidir. Bu suretle, hem bilimsel araştırma faaliyetleri daha da geliştirilmiş, hem de nitelikli öğretim üyesi açığının kapatılmasına katkıda bulunulmuş olacaktır.

IV. 2005 YILINDAKİ HEDEFLER VE DARBOĞAZLAR

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün projeksiyonlarına göre, ülkemizdeki yükseköğretim çağ nüfusu 2005 yılında 5.362.000 olacaktır. Türk yükseköğretim sisteminin 2005 yılındaki hedefleri:

■ Toplam okullaşma oranı	%40
■ Açıköğretimin payı	%25
■ Lisans öğrencilerinin payı	%45
■ Önlisans öğrencilerinin payı	%30

olarak konduğu takdirde, o yılki toplam öğrenci sayısı ve bunun dağılımı aşağıdaki gibi olacaktır:

■ Toplam öğrenci sayısı	2.145.000
■ Açıköğretimdeki öğrenci sayısı	536.000
■ Örgün öğretim lisans öğrenci sayısı	965.000
■ Örgün öğretim önlisans öğrenci sayısı	644.000

Bu hedefe ulaşabilmek için önümüzdeki yedi yıl içinde açıköğretimdeki öğrenci sayısı esas olarak sabit tutulurken, yaklaşık olarak, örgün öğretim lisans programlarında %50, önlisans programlarında ise %220 oranında ek kapasite yaratılması gerekmektedir.

Örgün öğretimde ek kapasite yaratabilmek için:

- Fiziki imkanların artırılması,
- Öğretim üyesi sayısının artırılması,
- Vakıf Üniversitelerinin geliştirilmesi,
- İleri bilgi teknolojilerine dayalı uzaktan öğretim yöntemlerinin örgün öğretime entegre edilmesi,

birlikte ele alınması gereken önlemlerdir.

IV.1. FİZİKİ İMKANLAR

1999 Mali Yılı Bütçe Kanun Tasarısı'nda eğitim ve sağlık sektöründeki inşaat projelerinin sayıları ve toplam tutarları, 1998 yılına kadar yapılmış olan toplam harcama ve projelerinin tamamlanması için gereken toplam ödenek tutarları Tablo 15'de 1998 fiyatlarıyla gösterilmiştir.

TABLO 15

İNŞAAT PROJELERİ, TRİLYON TL

SEKTÖR	PROJE SAYISI	PROJE TUTARI	TOPLAM HARCAMA	GERÇEK ÖDENEK
EĞİTİM	506	565	238	327
SAĞLIK	55	341	164	177

Örgün öğretimde ek kapasite yaratabilmek için söz konusu inşaat projelerinin öncelikle tamamlanması gereklidir.

Türk yükseköğretim sisteminin doğal genişleme alanı iki yıllık meslek yüksekokullarıdır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın projeksiyonlarına göre 2005-2006 yılındaki toplam 4.194.143 öğrencinin 1.710.092'si genel liselerde, 2.484.051'i ise mesleki ve teknik liselerde öğrenim görecek ve ortaöğretimde 1998-1999'da %54,7 olan okullaşma oranı 2005-2006'da %79,4'e yükselecektir. Dolayısı ile, meslek yüksekokulları alt sektörünün büyütülmesi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın hedefleri ile de tutarlıdır.

Örgün öğretimde 2005 yılında %25'lik bir okullaşma oranına ulaşabilmek için meslek yüksekokullarındaki öğrenci sayısının 202.723'den 644.000'e yükseltilmesi öngörülmektedir. Başka bir ifade ile bu alt sektörde % 220 oranında ek kapasite yaratmak gerekmektedir.

Mesleki ve teknik eğitimde ortaöğretim ile yükseköğretim arasında bugüne kadar kurulamamış olan ilişkiyi kurmak, her iki düzeydeki eğitim kurumlarında mevcut olan fiziki kapasite ile öğretmen ve öğretim elemanı kapasitesini ortak kullanmak suretiyle ek kapasiteler yaratmak, mesleki ve teknik eğitimi teşvik etmek için **mesleki ve teknik liselerden meslek yüksekokullarına sınavsız geçişi sağlamak** amaçları ile, program bütünlüğü içinde irtibatlandırılmış lise ve meslek yüksekokullarından oluşan **Mesleki ve Teknik Eğitim Bölgeleri (METEB) kurulmasını**, bu bölgeler içinde faaliyet gösteren sınıai, zirai ve ticari kuruluşların imkanlarını da eğitime açmalarını öngören yasa taslağı Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte hazırlanmış ve Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur. Bu taslağın ivedilikle yasalaşması, önlisans programlarında ek kapasite yaratılması yönünde atılmış çok önemli bir adım olacaktır. Ülkemizde kurulabilecek mesleki ve teknik eğitim bölgelerinin tespiti üzerindeki çalışmalar tamamlanmıştır. Tasarının ivedilikle yasalaşmasında yarar vardır.

1985'den başlayarak Dünya Bankası'ndan sağlanan toplam 130 milyon dolar tutarındaki dış kredi ile 30 meslek yüksekokulumuz, tesis, teçhizat ve öğretim elemanı bakımından dünya standartlarına ulaştırılmıştır. Bu standartlardaki meslek yüksekokulu sayımızın artırılması için, Dünya Bankasına sunulmak üzere üçüncü bir proje hazırlanmaktadır. Yukarıda sözü edilen taslağın yasalaşması, bu projenin kabulüne büyük destek sağlayacaktır.

Bazı üniversitelerimizde başlatılan yaz okulu uygulaması, gerek lisans gerekse önlisans programlarında ek kapasite yaratma potansiyeline sahiptir. Ancak, yaz okullarında öğrencilerden alınan ücretlere ve bu okullarda ders veren öğretim elemanlarına yapılacak ek ödemelere getirilen kısıtlamalar, bu potansiyeli değerlendirme imkanlarını ciddi şekilde azaltmaktadır. Üniversitelerimiz bu konuda tamamen serbest bırakılmalıdır.

IV. 2- ÖĞRETİM ELEMANI SAYISI

Ülkemizde öğretim üyesi başına düşen örgün öğretim lisans öğrencisi sayısı 35'dir. Bu genel oran yüksek olduğu gibi, alt alanlara inildiğinde, öğretim üyesi açığının daha da büyük olduğu görülmektedir. Öğretim üyesi başına düşen lisans öğrencisi sayısı okul öncesi eğitimde 477, ilköğretimde 477, teknik eğitimde 106, yabancı dil öğretmenliğinde 106, iktisatta 86, fen bilimleri öğretmenliğinde 106, işletmede 79 ve elektrik mühendisliğinde 44 gibi, çok yüksek değerlerdedir. Yeni kurulmuş olan üniversitelerimizde bu oranlar daha da yüksektir.

Örgün öğretimdeki lisans düzeyindeki öğrenci sayısının 2005 yılında 965.000'e çıkması durumunda, 1998'deki genel öğrenci/öğretim üyesi oranı olan 35 rakamının korunması halinde dahi, 28.000 öğretim üyesine ihtiyaç duyulacaktır. Bu da önümüzdeki yedi yıl içinde yaklaşık 10.000 yeni öğretim üyesinin yetiştirilerek istihdam edilmesi demektir. Söz konusu oranın 25'e düşürülmesi hedeflendiğinde, önümüzdeki yedi yıl içinde yetiştirilerek sisteme sokulması gereken öğretim üyesi sayısı ise yaklaşık olarak 20.000'e çıkmaktadır. Ayrıca, yeni öğretim üyelerinin alanlar arasındaki dağılımının da değişmesi şarttır. Ağırlık, öğretmen yetiştirme, bilgisayar, işletme, iktisat, hukuk, elektrik mühendisliği, inşaat mühendisliği, makina mühendisliği gibi, ekonominin ihtiyaç duyduğu alanlara kaydırılmak zorundadır.

Üniversitelerimizde halen 23.765 araştırma görevlisi çalışmaktadır. Bu elemanların tamamına, yurtiçinde, yurtdışında veya kısmen yurtiçinde, kısmen yurtdışında doktora yaptırılarak, üniversitede kalmaları sağlanabildiği takdirde önümüzdeki yedi yıl içinde 20.000 yeni öğretim üyesini sisteme sokmamız mümkündür.

Nitelikli öğretim üyesi açığı, kapasite artırımının önündeki en büyük darboğaz olup, bunun başlıca nedeni öğretim üyelerine ödenen son derece düşük maaşlardır.

Halen, öğretim üyesi olarak yetiştirilmek üzere, 2324 öğrencimiz mecburi hizmet karşılığı burslu olarak yurtdışında lisansüstü öğrenim görmektedir. Buna ilaveten, 1998'de 750'si eğitim fakülteleri, 200'ü bilgisayar, 50'si diğer alanlarda olmak üzere 1000 ilave yurtdışı bursu temin edilmiştir. Bu kontenjanın 385'i için öğrenci seçilmiş olup, bunlar halen yurtiçinde yabancı dil eğitimi görmektedirler. 3837 sayılı Kanuna eklenen geçici 24'üncü madde kapsamında, önümüzdeki iki yıl içinde 1240 yurtdışı bursunun daha verilmesi gerekirken, 1999 yılı kontenjanı 620'den 400'e indirilmiştir. Böylece, bu madde kapsamında önümüzdeki iki yıl içinde 1240 yerine, tahminen 800 dolayında öğrenci yurtdışına gönderilebilecektir.

Yurtdışında öğrenim gören bir öğrencinin Devlete maliyeti yılda 25.000 dolar civarındadır. Öğretmen yetiştirme ve ileri teknolojiler gibi bazı alanlarda tamamen yurtdışında eleman yetiştirilmesi görünür gelecekte kaçınılmazdır. Ancak, yurtiçinde bir çok alanda da ciddi bir bilimsel potansiyel oluşmuştur. Bu nedenle, iki yıldan beri yurtiçinde öğretim üyesi yetiştirilmesine de ağırlık verilmiştir. Gelişmekte olan üniversitelerimizden gelecek araştırma görevlilerinin barınmaları için sekiz gelişmiş üniversitemizde yurtların inşaatına başlanmıştır. Bu yurtların 1999 yılı içinde tamamlanması beklenmektedir.

Yurtiçinde öğretim üyesi yetiştirme programında halen 1482 doktora öğrencisi bulunmaktadır. Bu sayı geçen yıl 425 idi. Bu programa her yıl 500 yeni öğrencinin alınması hedeflenmektedir. Programı öğrenci kabul eden üniversiteler açısından çekici hale getirmek için, bu üniversitelere 1999 yılından itibaren öğrenci başına yılda 6500 dolar tutarında ödeme yapılması hususunda Maliye Bakanlığı ile mutabakat sağlanmıştır. Programın aksatılmadan yürütülebilmesi için gerekli ödeneklerin bütçeye konulması, yeni araştırma görevlilerinin atanma ve görevlendirilmelerindeki kısıtlamaların kaldırılması ve harcama konusunda üniversitelere esneklik tanınması şarttır.

Yurtdışında öğretim üyesi yetiştirilmesi 2547 ve 1416 sayılı iki ayrı kanun hükümlerine göre yürütülmektedir. Her iki kanun da öğrencilerin lisansüstü öğrenimlerinin tamamını yurtdışında görmeleri esasına göre düzenlenmiştir. Yurtdışında öğretim üyesi yetiştirilmesi çok daha esnek hükümler içeren tek bir kanunla düzenlenmeli ve öğrencilerin lisansüstü öğrenimlerinin bir kısmını yurtdışında, bir kısmını da yurtiçinde görmelerine imkan sağlanmalıdır.

Lisans düzeyindeki programlarda görev yapan öğretim üyelerinin niteliklerinin dünyaca kabul edilen tanımları olmasına karşılık, meslek yüksekokullarında görev alacak öğretim elemanlarının niteliklerinin bu tür bir tanımı yoktur. Meslek yüksekokullarında doktora derecesine sahip öğretim üyeleri görev yaptığı gibi, bu dereceye sahip olmayan öğretim görevlisi, okutman ve uzmanlar da meslek yüksekokullarımızda görev yapmaktadır. 1998-1999 eğitim öğretim yılı itibarı ile meslek yüksekokullarımızda görev yapan öğretim elemanı sayısı 4155 olup, öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı bu okullarımızda 46'dır. Bu yüksek oranın korunması durumunda dahi, 2005 yılında meslek yüksekokullarımızdaki öğrenci sayısının 644.000'e çıkması halinde, bu okullarımızda yaklaşık 10.000 yeni elemanın, oranın 35'e düşürülmesi hedeflendiğinde ise yaklaşık 14.000 yeni elemanın istihdamı gerekecektir.

Meslek yüksekokullarında, ilgili alanda mesleğini icra etmekte olan deneyimli kişilerin saat başına ders ücreti ile istihdam edilmeleri ve öğrencilerin eğitimlerinin önemli bir kısmını işletmelerde işbaşında eğitimle görmeleri yoluna gidilmesi, arzu edilen hedefe ulaşılması bakımından kaçınılmazdır. Bunun için saat başına ders ücretlerinin gerçekçi düzeylere yükseltilmesi ve özel sektör kuruluşlarına yükümlülükler ve teşvikler getirilmesi gereklidir.

Öğretim elemanı açığını kapatmak için diğer bir yol yabancı uyruklu öğretim elemanlarının istihdamıdır. Ülkemizde halen 112'si öğretim üyesi olmak üzere toplam 726 yabancı uyruklu öğretim elemanı görev yapmaktadır. Yabancı uyruklu öğretim elemanlarının istihdamının önünde aşılması çok güç bürokratik engeller bulunmaktadır. Üniversiteler bu konuda tamamen serbest bırakılmalı, nihai onay yetkisi Maliye Bakanlığı'ndan Yükseköğretim Kurulu'na devredilmelidir.

IV. 3- VAKIF ÜNİVERSİTELERİ

Hızla artan genç nüfusun yükseköğretime olan talebi, 1960'lı yılların ortalarından başlayarak, çeşitli mesleki alanlarda öğretim yapan elliye yakın kar amaçlı yüksekokulun açılmasına yol açmış ve bu okullardaki öğrenci sayısı kısa süre içinde 50.000'e ulaşmıştır. Ancak, Anayasa Mahkemesi'nin bu okulları 1971'de Anayasa'ya aykırı bulması ile bu okullar 1418 sayılı Kanunla o zaman mevcut olan akademilere bağlanmıştır.

Özel yüksekokulların kurulmasıyla birlikte, ülkemizde akademik değerlendirme, kalite kontrol ve akreditasyon mekanizmaları da kurulabilmiş olsa idi, bu okullar varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilir ve yükseköğretimde örgün öğretime dayalı okullaşma oranımız bugün muhtemelen %20'yi aşmış olurdu.

1981 Anayasası'nda kâr amacı gütmeyen vakıfların yükseköğretim kurumlarına olanak veren hükümler yer almıştır. İlk vakıf üniversitesi olan Bilkent 1984'de kurulmuş ve bu üniversiteyi 1992'de kurulan Koç ve 1993'de kurulan Başkent üniversiteleri izlemiştir. 1996'da 5, 1997'de 8 ve 1998'de 3 vakıf üniversitesi'nin kurulmasıyla ülkemizdeki vakıf üniversitesi sayısı 19'a yükselmiştir. 1998-1999 eğitim-öğretim yılı itibarı ile 19 vakıf üniversitemizin 17'si faal olup, Sabancı Üniversitesi 1999-2000 eğitim-öğretim yılında eğitime başlayacaktır.

1998-1999 eğitim-öğretim yılında vakıf üniversitelerimize kayıtlı öğrenci sayısı 27.367'dir. Bu rakamın toplam öğrenci sayısı içindeki payı %1,9, örgün öğretimdeki öğrenci sayısı içindeki payı %3,1'dir.

1998-1999 eğitim-öğretim yılı için yapılan öğrenci yerleştirme sınavı sonucunda ülkemiz üniversitelerindeki lisans programlarına 144.392 öğrenci yerleştirilmiştir. Vakıf üniversitelerindeki lisans programlarına yerleştirilen öğrenci sayısı 9917 olup, bunun toplama oranı %6,9'dur. Sınavda önlisans programlarına yerleştirilen öğrenci sayısı 87.559'dur. Vakıf üniversitelerindeki önlisans programlarına yerleştirilen öğrenci sayısı 4655 olup, bunun toplama oranı %5,3'tür.

Görüldüğü gibi, vakıf üniversitelerimiz son iki yıl içinde önemli bir gelişme göstermişlerdir. Geçmişte özel yüksekokullar döneminde yaşanmış olan akademik kalite sorunları ile idari aksaklıkların yaşanmaması için gerekli akademik ve idari denetim mekanizmaları, yürürlükte olan mevzuatın elverdiği ölçüde kurulmuştur.

Vakıf üniversitelerimizdeki kapasitenin önümüzdeki yedi yıl içinde, 25.000'i önlisans, 50.000'i lisans programlarında olmak üzere, toplam 75.000'e ulaşması beklenmektedir. Buna göre, 2005 yılında toplam 2.145.000 öğrenciye ulaşılabildiği takdirde, vakıf üniversitelerinin Türk yükseköğretim sistemi içindeki payı %3,5 olacaktır. Bu payın en az %5 olması hedeflenmelidir. Bu hedefe ulaşabilmek için:

■ Öğrenim ücretlerinin ödenebilir düzeylerde tutulabilmesi için vergi muafiyetleri genişletilmeli, bu kurumlara, yarattıkları toplumsal getiri oranında kamu kaynaklarından yardım yapılmasına devam olunmalıdır.

■ Vakıf üniversitelerine hazine arazilerinin tahsisinin önündeki tüm engeller kaldırılmalı, buna ilişkin usul ve esasları içeren yasal düzenleme yapılmalıdır.

■ Yürürlükteki mevzuata göre, vakıflar sadece üniversite kurabilmektedirler. Vakıfların bir üniversiteye bağlı olmaksızın, mesleki ve teknik alanlarda eğitim yapmak üzere, iki yıllık meslek yüksekokulu ve dört yıllık yüksekokul kurmalarına imkan veren yasal düzenleme yapılmalıdır. Böyle bir düzenlemeye anayasal bir engel yoktur. Bu yapıldığı takdirde, Türk Müteahhitler Birliği, Türk Elektronik Sanayicileri Derneği, Giyim Sanayicileri Derneği v.b. meslek kuruluşları, ihtiyaç duydukları ara insangücünü yetiştirmek için vakıflaşarak bu tür okulları kuracaklar ve işbaşında eğitim için de kendi imkanlarını seferber edeceklerdir. Bir çok gelişmiş organize sanayi bölgemizde de bu tür potansiyeller mevcuttur. Bunlar mutlaka harekete geçirilmelidir.

IV. 4- UZAKTAN EĞİTİM TEKNOLOJİLERİ

Ülkemiz, önce YAYKUR, daha sonra da Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde lisans ve önlisans düzeyinde yürütülen programlarla uzaktan öğretim alanında yirmibeş yılı kapsayan önemli bir deneyim birikimine sahiptir.

Anadolu Üniversitesi'nde yürütülen programların öğrenciler açısından daha çekici hale getirilmesi için çalışmalar sürmektedir. Üzerinde çalışılan konular, önlisans düzeyinde bazı teknik alanlarda da yeni programlar açılması ve gerek önlisans programlarını gerekse lisans programlarının ilk iki yılını başarı ile tamamlayan öğrencilere örgün öğretim lisans programlarına dikey geçiş imkanlarının sağlanmasıdır.

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, ileri telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, uzaktan öğretimi köklü bir şekilde etkileyerek, bu yükseköğretimin türünün özellikle ileri ülkelerde yaygınlaşmasına yol açmıştır; bu gelişme giderek artan bir hızla sürecektir.

Bu gelişmeler göz önüne alınarak geçtiğimiz üç yıl içinde üç proje başlatılmıştır. TÜBİTAK ve Türk Telekom ile ortak olarak yürütülen Ulusal Bilgi Merkezi (ULAKBİM) ve Ulusal Akademik Ağ (ULAKNET) projesi, ileri teknolojilere dayalı uzaktan eğitim ve elektronik kütüphanecilik hizmetlerinin gerektirdiği bir altyapı projesidir. Proje esas itibarıyla tamamlanmıştır.

Sistemin istenen şekilde işletilebilmesi ve daha önce YÖK'e bağlı olup da ULAKBİM'e devredilen, Türkiye'nin en büyük bilimsel dergi koleksiyonuna sahip ve 15 bibliyografik veri tabanını tarayabilen Cahit Arf Bilgi Merkezi adı verilen kütüphanenin sahip olduğu bilgilerin kullanıcılara elektronik olarak aktarılabilmesine imkan verecek şekilde yapılandırılması için her yıl gereken 15 milyon dolar tutarındaki ödeneğin aksatmadan bütçeye konulması gerekmektedir.

ULAKBİM-ULAKNET uzaktan eğitim için gereken önemli altyapı unsurlarından biridir. İkinci önemli unsur, yükseköğretimdeki öğrencilerimizin tümünün bilgisayar okur yazarı (*computer-literate*) hale getirilmesidir. Bu amaçla, her üniversitemizde rektörlüğe bağlı birer enformatik bölümü kurulmuş ve gerek bu bölümlerde ihtiyaç duyulan öğretim elemanlarının, gerekse ülkemizin bu alanda ihtiyaç duyduğu üst düzey elemanların yetiştirilmesi için de ODTÜ'de bir enformatik enstitüsü kurulmuştur. İkinci enstitü İTÜ'nde kurulmak üzere.

Bu iki projenin yanında, Türkiye'deki yükseköğretim kurumları arasında yapılabilecek uzaktan eğitim uygulamaları ve bunların fizibilitesinin araştırılması için TÜBİTAK'a bağlı Bilgi Teknolojileri Enstitüsü'ne ayrı bir proje yaptırılmıştır. ODTÜ, İTÜ ve Anadolu Üniversitesi uzmanlarının da katıldığı bu projede 15 alternatif incelenmiş ve maliyetler çıkarılmıştır.

Öğretim üyelerini ortak olarak daha etkin bir biçimde kullanmak suretiyle, nitelikli öğretim üyesi açığını kısmen kapatarak ek kapasite yaratılması amacıyla, uzaktan eğitimin eş zamanlı (*synchronous*) ve uydu iletişimi ile gerçekleştirilmesinin maliyetleri incelendiğinde ortaya çıkan sonuç aşağıda özetlenmiştir. Alıcı ve verici olabilecek altı üniversitede kurulacak 4'er adet 50'şer öğrenci kapasiteli elektronik sınıflarda haftada 56 saat ders yapılabilmesi için gereken yatırım maliyetinin 20 milyon dolar, yıllık işletme maliyetinin ise 4 milyon dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir.

Elektronik sınıflarda uydu iletişimi vasıtası ile eş zamanlı ders yapılmasının ülke çapına yaygınlaştırılmasının maliyetinin çok yüksek olacağı görülmektedir. Ayrıca, sistemin bakımı ve işletilmesi için gereken destek personelinin temin ve istihdamında darboğazlar yaşanacağı düşünülmektedir. Bu tür bir uygulamanın ülke çapında yaygınlaştırılması için henüz gerekli altyapı oluşmamıştır. Elektronik sınıflarda eş zamanlı ders verme uygulaması için, bu aşamada gelişmiş üniversitelerimizin bazılarında kablolu sistemle kampüs içinde veya kampüsler arasında uygulamaya gidilmesi daha mantıklı görülmektedir. Önerimiz, İTÜ'de bu yönde başlayan uygulamanın desteklenmesi ve yabancı dilde eğitim yapan gelişmiş üniversitelerimizin yurtdışında bu tür uzaktan eğitim yapan üniversite konsorsiyumları ile işbirliği yapabilmeleri için gereken ödeneklerin bütçelerine konulmasıdır. Bu tür uzaktan eğitimin yaygınlaştırılabilmesinin, gerekli deneyim kazanıldıktan sonra mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Buna karşılık, ULAKNET vasıtasıyla Internet üzerinden dersler verilmesinin maliyeti çok daha düşük ve uygulaması dünyada çok daha yaygındır. ODTÜ Enformatik Enstitüsü bu alanda ilk uygulamayı başlatmıştır.

Örgün öğretime entegre edilmiş ileri teknolojilere dayalı uzaktan eğitim ile genelde enformatik eğitiminin ülkemizde yaygınlaşabilmesi için üniversitelerimizde, her birinde multimedya özellikleri bulunan 25 kişisel bilgisayar ile sunucular bulunan 1000 **bilgisayar teknolojileri eğitim laboratuvarı** ile, yine her bir üniversitemizde toplam 500'er bilgisayar bulunan **İnternetle eğitim laboratuvarlarının** kurulması gereklidir. Gereken yatırımın toplam maliyeti, bilgisayarların birim fiyatına bağlı olarak 75-100 milyon dolar arasındadır.

Uzaktan eğitimin ülkemizde yaygınlaştırılmasında, İnternet üzerinden, özellikle bilgi teknolojileri alanında, gelişmiş üniversitelerimizce verilecek derslerin çeşitlendirilip çoğaltılmasının ve diğer üniversitelerimizden bu dersleri alacak öğrencilere kredi verilmesinin, başlangıçta çok daha akılcı bir strateji olacağı düşünülmektedir. Örgün öğretime ve açıköğretime destek olmak üzere düşünülen bu uygulamaya ilişkin usul ve esasları kapsayan bir yönetmelik hazırlanmaktadır.

İnternet üzerinden verilecek derslerin hazırlanması için gereken yazılım ve diğer materyallerin oluşturulması geniş ölçüde teşvik edilmelidir. Ayrıca, bir üniversiteye kayıtlı olup da başka bir üniversiteden bu şekilde ders alan öğrenciler için verici üniversiteye yapılacak ödemelerde bürokratik engellerle karşılaşılmalıdır. İnternet üzerinden verilecek derslerin, Yükseköğretim Kurulu bünyesi içinde oluşturulan Enformatik Milli Komitesi'nce değerlendirilmesi ve kabul edilen ders başına öğretim üyesine 10.000 dolar tutarında telif hakkı ödenmesi öngörülmektedir. Bu konuda Maliye Bakanlığı ile mutabakat sağlanmıştır.

Anadolu Üniversitesi'nce yürütölmekte olan açıköğretim programlarının öğrenciler için daha çekici hale getirilmesi için, bu programlara kayıtlı öğrencilere hizmetk vermek üzere ülke genelinde her birinde 30 gelişmiş bilgisayar ve gerekli diğer teşhizat bulunan 100 laboratuvarın kurulması planlanmıştır. Bunun için gereken yatırım 15 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Bu suretle açıköğretim öğrencilerinin de İnternete ulaşmaları ve bunun üzerinden verilecek derslere kaydolmaları mümkün olacaktır.

V. SONUÇ VE ÖNERİLER

21. yüzyılın eşiğinde bulunduğumuz bugünlerde, üniversitelerimizin kısa vadede gerçekleştirmesi gereken hususları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

■ Yükseköğretimde örgün öğretime dayalı okullaşma oranının %25'e çıkarılması,

■ Meslek yüksekokullarının yükseköğretim sistemimiz içindeki payının %30'a çıkarılması ve bu okullarda iş içinde eğitimin artırılması,

■ Bunun için önümüzdeki yedi yıl içinde en az 10.000 yeni öğretim üyesi ile meslek yüksekokullarında görev yapacak en az 10.000 yeni öğretim görevlisi, okutman ve uzmanın yetiştirilerek istihdam edilmesi ve yürümekte olan yatırımların hızla tamamlanması,

■ Üniversitelerimizden mezun olan öğrencilerimize en az bir yabancı dilin öğretilmesi, bilgisayar okur yazarı olmalarının sağlanması, mesleki alanda derinlik verilmesinin yanında, gerektiğinde yeni mesleklere adapte olabilmeleri için en az bir başka alanda genişlik verilmesi ve ekip çalışması yapabilme formasyonunun kazandırılması,

■ Üniversitelerimizle toplumumuz arasındaki en önemli köprüyü oluşturan üniversite hastanelerinin inşaatlarının ve teçhizatlarının tamamlanması,

■ Üniversitelerimizde oluşmuş bulunan bilimsel araştırma potansiyelinin, akılcı bir şekilde ve genel ekonomik politikaların asli bir unsuru olarak tespit edilip istikrarla uygulanacak bilim ve teknoloji politikaları çerçevesinde, özel sektörle işbirliği yapmak suretiyle katma değer yaratma yönüne sevk edilmesi,

■ Hızla gelişip yaygınlaşmakta ve kısa bir süre içinde üniversitelerin yapısını köklü bir şekilde etkileyecek olan uzaktan eğitim teknolojilerinin ülkemizde, gerek yükseköğretimdeki öğrencilerin örgün eğitimi, gerekse yetişkinlerin sürekli eğitiminde kullanılması için gerekli yapıların kurulması ve hızla uygulamaya geçilmesi.

Yetmişbeş yıllık Cumhuriyet döneminde yaklaşık 400 kat büyüyen ve tarihten gelen önemli bir birikime sahip olmadığı halde, uluslararası düzeydeki bilimsel yayınlara göre dünya ülkeleri arasında 25'inci sıraya yükselen Türk yükseköğretim sistemi, bu sorunların üstesinden gelecek potansiyele sahiptir. Bunun için:

■ Örgün öğretimdeki öğrenci başına bütçe ödenekleri ile öğretim elemanlarına ödenen ücretlerin gerçekçi düzeylere yükseltilerek gereken finansmanın aksatılmadan sağlanması,

■ Devlet üniversitelerimize, yalnız yurtiçinde değil, uluslararası alanda da rekabet edebilmeleri ve gelir kaynaklarını çeşitlendirebilmeleri için gereken idari ve mali esnekliklerin tanınması,

vazgeçilmesi mümkün olmayan önkoşullar olarak değerlendirilmektedir.

Örgün öğretimdeki öğrenci başına bütçe ödeneğinin, bugünkü 2000 ABD değerinden, dünya ortalaması olan 3500 ABD dolarna çıkarılmasını gerçekçi ve haklı bir talep olarak görmekteyiz.

Bu takdirde, 2005 yılı için öngörülen hedeflere ulaşılması halinde, 1998 yılında 1,7 milyar ABD doları olan yükseköğretim bütçesinin 2005 yılında 5,6 milyar dolara çıkması gerekecektir. Türk yükseköğretim sisteminin bu büyüklükteki bir bütçeyi hak ettiğine içtenlikle inanmaktayız.

Örgün öğretimdeki kapasite artırımının önündeki en önemli dar boğaz nitelikli öğretim elemanı açığı olup, bunun temel nedeni öğretim elemanlarına ödenen fevkalade düşük düzeydeki ücretlerdir.

Çeşitli unvan kademelerindeki öğretim elemanlarına ödenen aylık brüt ve net ücretler Tablo 16'da, Rekabet Kurumu'nda görevli kişilere ödenen (yılda altı ikramiye dahi) net ücretler Tablo 17'de gösterilmiştir.

TABLO 16

ÖĞRETİM ELEMANLARININ AYLIK ÜCRETLERİ

Unvan Kademesi	Brüt Aylık Ücret		Net Aylık Ücret	
	TL	ABD \$	TL	ABD \$
1. Derece Prof.(4 Yıllık)	586.144.000	1.637	378.628.000	1.058
1. Derece Profesör	510.043.000	1.424	340.029.000	950
1. Derece Doçent	417.321.000	1.166	278.214.000	777
3. Derece Yrd.Doçent	352.308.000	984	225.783.000	631
1. Derece Öğretim Görevlisi	321.422.000	898	207.806.000	580
1. Derece Okutman	321.422.000	898	207.806.000	580
1. Derece Uzman	321.422.000	898	207.806.000	580
7. Derece Araştırma Gör.	213.551.000	597	157.960.000	441

TABLO 17

**REKABET KURUMU'NDA ÇALIŞANLARA ÖDENEN AYLIK NET
ÜCRETLER (İKRAMİYE DAHİL)**

UNVAN	ÜCRET (TL)
Başkan Yardımcısı	1.087.000.000
Daire Başkanı	975.000.000
1. Derece Şube Müdürü	775.000.000
3. Derece Şef	454.000.000
9. Derece Memur	337.000.000

Buna göre, 4 yıllık bir profesöre ödenen aylık net ücret, Rekabet Kurumu'nda bir şube müdürüne ödenen net ücretin yarısına karşılık gelmektedir. Keza, 3. Dereceden bir doçentin aldığı ücret, Rekabet Kurulu'nda görevli 3. Derece şefin aldığı ücretin yarısıdır.

"Türk Yükseköğretim Sisteminin Bugünkü Durumu, Mart 1999" başlıklı raporumuzda ayrıntılı olarak verilen uluslararası karşılaştırmalar da gözönüne alındığında, çeşitli unvan kademelerindeki öğretim elemanlarına ödenecek aylık net baz ücretlerin aşağıda belirtilen düzeylere yükseltilerek, bu düzeylerde sabit tutulmasını da haklı bir talep olarak görmekteyiz:

Profesör	2000 ABD Doları
Doçent	1800 ABD Doları
Yardımcı Doçent	1500 ABD Doları
Öğretim Görevlisi	1100 ABD Doları
Araştırma Görevlisi	700 ABD Doları

Devlet üniversitelerimizin 1998 mali yılındaki toplam 687 trilyon tutarındaki gelirinin kaynaklara göre dağılımı şöyledir:

Bütçe ödenekleri	%61
Döner Sermaye	%31
Öğrenci katkı payları	%5
Diğer gelirler	%3

Diğer gelirler kalemindeki kaynakları artırmak için üniversitelerimizin arazilerini ve birikmiş paralarını serbest piyasa şartları içinde değerlendirmelerinin önündeki tüm engeller kaldırılmalı ve bu şekilde elde edilen gelirler serbestçe kullanılabilmelidir.

Öğrencilerin ödedikleri katkı paylarının %70'i, beslenme, barınma, sağlık, kültür ve spor hizmeti olarak öğrencilere geri dönmektedir. Başka bir deyişle, öğrencilerin eğitime katkısı ülkemizde sadece %1,5 düzeyindedir.

Buna karşılık, bugüne kadar konu üzerinde yapılan tüm araştırmalar şunu göstermektedir: Kişisel getirisi, toplumsal getirisine karşı daha yüksek olan yükseköğretim gibi yarıkamusal bir hizmet, özellikle arzın talebe nispeten kısıtlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde tamamen kamu kaynaklarından finanse edilerek ücretsiz yapıldığı takdirde, toplumun dar gelirli kesimlerinden üst gelir gruplarına kaynak aktaran gizli bir mekanizma oluşmakta, gelir dağılımı ve fırsat eşitliği olumsuz yönde etkilenmektedir.

Ülkemizde, Kredi ve Yurtlar Kurumu yeniden yapılandırılarak, her isteyene cüzi miktarlarda kredi vermek yerine, gerçekten ihtiyacı olanlara yeterli düzeyde kredi, başarılı ve muhtaç öğrencilere ise karşılıksız burs verilmelidir. Buna paralel olarak, uluslararası karşılaştırmalar da gözönüne alındığında, öğrencilerin ödedikleri katkı paylarından eğitim için yapılan harcamaların bugün katma bütçe ödeneklerine olan yaklaşık %2 civarındaki oranı, kademeli olarak %10'a çıkarılmalıdır. **Bu, 2005 yılında öğrencilerin ortalama 800 dolar civarında katkı payı ödemeleri anlamına gelmektedir. Bu rakam Çin'deki öğrencilerin ödemekte olduğu reel öğrenim ücretinin altındadır.**

Küreselleşen dünyamızda her alanda istenen kalite düzeyine ulaşmanın sihirli anahtarı rekabetten geçmektedir. Yükseköğretim de bu kapsamda mütalâ edilmelidir. Her yıl yabancı ülkelerin üniversiteleri konsorsiyumlar halinde, öğrenci çekmek amacıyla ülkemizde yükseköğretim sergileri açmakta, gazetelere ilanlar vermektedirler. Türkiye, genç nüfusu ve satın alma gücü göz önüne alındığında, dünyadaki önemli eğitim pazarlarından biridir. Halen 50.000'e yakın gencimizin yurtdışında, bir kısmı kabul edilmesi mümkün olmayan kurumlarda, yükseköğrenim gördüğü tahmin edilmektedir. Çok kısa bir süre sonra, ileri teknolojileri yoğun olarak kullanan uzaktan eğitimle verilmiş sertifikalar, münferit derslere ait krediler hatta diplomalarla karşılaşmamız kaçınılmazdır.

Devlet üniversitelerimizin, hastanelerde verilen sağlık hizmetleri dışındaki toplum hizmetlerini geliştirebilmeleri ve uzaktan eğitime yoğun bir şekilde girebilmeleri için, konuları müteşebbis bir yaklaşımla ele alabilmeleri, kendi başlarına veya yurtiçi ve yurtdışındaki çeşitli kurum ve kuruluşlarla kazanç amaçlı ortaklıklar kurabilmeleri gerekecektir. Dünyadaki gelişmeler bu yöndedir.

Kısacası, devlet üniversitelerimiz, sadece yurtiçindeki vakıf üniversitelerimiz ile değil, yurtdışındaki yükseköğretim kurumları ile de rekabet edebilmek, rekabetin çok daha yoğun olduğu ve artık faaliyet sahaları içinde mütalâa edilmesi gereken diğer alanlara da girmek zorundadırlar.

Devlet üniversitelerimizin halen tabi olduğu idari ve mali mevzuat fevkaalede kısıtlayıcı olup, üniversitelerimizin yukarıda özetlenen yönlerde gelişmelerini neredeyse imkansız hale getirmektedir. Söz konusu mevzuat, devlet üniversitelerimize:

■ Tahsis edilen kamu kaynaklarını, kendi yarattıkları kaynaklar ve belirli esaslara göre kendilerinin tespit edeceği öğrenim ücretlerinden elde edecekleri gelirler ile birleştirerek, faaliyetlerinin kapsam ve niteliğine göre kendi bütçelerini kendilerinin yapmalarına,

■ Faaliyet sahaları ile ilgili her alanda müteşebbis bir zihniyetle hareket etmelerine, ulusal ve uluslararası düzeyde kazanç amaçlı girişimlerde bulunmalarına,

■ Akademik ve idari personele, performansa bağlı olarak yapılacak ek ödemeleri, sözleşmeli personele ödenecek ücretleri, ürettikleri her türlü mal ve hizmet için talep edecekleri ücretleri takdir etmelerine,

■ Tüm faaliyetlerinin gerektirdiği idari ve mali yapıları kurabilmelerine, gereken hizmetleri satın alabilmelerine ve her düzey ve nitelikteki personeli hızla istihdam edebilmelerine, imkan verecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Yukarıda sayılan hususlar köklü yasal düzenlemeler gerektirmektedir. Bu konuda hazırlamış olduğumuz yasa tasarısı daha önceki raporlarımızda ayrıntılı olarak yer almıştır. Kısa vadede gerçekleştirilebilecek hususların ayrıntıları ise bu yıl sunduğumuz "Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu, Mart 1999" başlıklı raporda yer almaktadır. **Bunlar içinde en önemli gördüğümüz hususlar, geçen yıl on beş üniversitemizde başlatılan torba bütçe uygulaması tüm devlet üniversitelerimize teşmil edilmeli, üniversite bütçeleri, personel, diğer cari, yatırım ve transfer olmak üzere sadece dört tertipten oluşturularak, bu tertiplerin iç dağılımları üniversite yönetimlerine bırakılması ve gerek akademik gerekse idari personel atamalarının önündeki tüm engellerin kaldırılmasıdır.**

Türk yükseköğretim sistemi için öngörülen yeni yapının ana hatları yukarıda özetlenmiştir. Yeni yapının temeli, bu alanda sağlıklı bir rekabet ortamı kurulmasına dayanmaktadır. Bu tür bir yapı içinde Yükseköğretim Kurulu'nun temel işlevleri, bu sektöre ayrılan kamu kaynaklarının kurumlar arasında dağıtımını yapmak ve akademik değerlendirmeye dayalı bir performans denetim sistemini kurmak olmalıdır.

Böyle bir yapı kurulabildiği takdirde, yükseköğretim kurumlarımız Türk Milleti'nin sağlık, mutluluk ve refahına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yücelmesine çok daha fazla katkıda yapabileme imkanlarına kavuşacaklardır.